

विसाव्या शतकातील महाराष्ट्राचा इतिहास बीए प्रथम वर्ष-पेपर नंबर 2

विषय शिक्षक
प्रा. डॉ. बिराजदार डी. एस.

Edit with WPS Office

प्रकरण पहिले ब्रिटिश राजवटीचे प्रारंभीचे स्वरूप

प्रशासन व्यवस्था

इसवीसन अठराशे अठरा या साली मराठा सत्तेचा असतं

माऊंट स्टुअर्ट एल्फिन्स्टन मुंबई प्रांताचा पहिला गव्हर्नर

एल्फिन्स्टन हा एक उत्तम प्रशासक होता

महाराष्ट्राच्या तत्कालीन सामाजिक आर्थिक राजकीय परिस्थितीचा बारकाईने
अभ्यास करून त्याने आपल्या प्रशासकीय धोरणाची आखणी केली

Edit with WPS Office

प्रशासन व्यवस्था

एलफिस्टन ची कायदे संहिता

एलफिस्टन ने कायदा क्षेत्रात अनेक महत्त्वाच्या सुधारणा केल्या
बंगाल प्रांतासाठी वारं हेस्टींग ने केलेल्या न्याय्य कायदा क्षेत्रातील सुधारणा
प्रमाणेच मुंबई प्रांतासाठी एल्फिंस्टने न्यायालयीन व्यवस्था निर्माण केली
हे हे एलफिस्टन च्या प्रशासन यंत्रणेतील अत्यंत महत्त्वाचे योगदान
विखुरलेल्या कायद्याचे एकत्रीकरण करून त्यास व्यवस्थित रूप देण्याचा
एलफिस्टन चा मानस होता त्यासाठी 1820 मध्ये त्याने एक समिती नेमली
सत्तावीस कायद्यांची एक संहिता तयार केली व 1 जानेवारी अठराशे सत्तावीस
पासून अमलात आणली ही कायदे संहिता एलफिस्टन कायदे संहिता म्हणून
ओळखली जाते

Edit with WPS Office

प्रशासकीय यंत्रणेची उभारणी

जिल्हा प्रशासन कलेक्टर ची नेमणूक व सोबत हाताखाली डेप्युटी
कलेक्टर

तालुका प्रशासन-मामलेदार यांच्या कारभारावर डिप्टी कलेक्टर नियंत्रण
ठेवत असे

ग्रामप्रशासन-खेड्याच्या ग्रामप्रशासन आत कोणतेही बदल केले नाहीत
पाटील कुलकर्णी हे खेड्याचा कारभार पूर्व परंपरेनुसार पाहत होते

शांतता व सुव्यवस्था ही कामे पाटील पाहतसे

कुलकर्णी वसुलीचे काम करी

मराठा लष्करा बाबत निर्णय

पेशव्यांच्या सेवेतील लष्कराचा प्रश्न
काही गावी शेती करू लागले
काही ब्रिटिश लष्करात सामील झाले
काही लष्कराचे उपयोग गावाच्या संरक्षणासाठी करून घेतला

कायदा व सुव्यवस्थेला प्राधान्य

अठराशे अठरा नंतर ब्रिटिशांनी कायदा व सुव्यवस्थेला प्राधान्य दिले

प्रत्येक व्यक्ती कायद्यासमोर समान हे ब्रिटिशांच्या राजवटीचे सूत्र होते

एल्फिंस्टने प्रशासनाची एक भक्कम चौकट मुंबई प्रांतात निर्माण करण्याचा प्रयत्न केला

Edit with WPS Office

पोलीस यंत्रणेची उभारणी

शांतता सुव्यवस्था निर्माण करण्यासाठी पोलीस यंत्रणेची उभारणी
नागरी संरक्षणाची चोख व्यवस्था करण्यात आली
लोकांना जीवित व मालमत्तेच्या संरक्षणाची हमी मिळाली

Edit with WPS Office

जागीरदार यांचा प्रश्न व पेशवाईत जमीन महसुलात झालेली घट

पेशवाईचा अस्त झाल्यावर जागीरदार यांचे महत्त्व कमी झाले

मोठ्या जागीरदार यांची वतने परंपरा चालू ठेवली

लहान प्रतीचे किंवा खालच्या प्रतीचे जागीरदार त्यांना कमिशनरच्या वर्चस्वाखाली आणले
वंशपरंपरेने च्या सनदा नव्हत्या अशा जागीरदार यांच्या जागिरी 2 वर्षे चालू ठेवा काढून घेतल्या

पेशवाई काळात जमीन महसूल घटण्याचे कारणे

एक जमीन महसुलाच्या पद्धतीत एकसूत्रीपणा चा अभाव

दोन अवर्षण

तीन सतत सुरू असलेल्या लढाया व दंगे

चार धर्म संस्थेच्या मालकीची जमीन

पाच जमीन नसल्याबाबत पद्धती

अतिवृष्टी

जमिनीचा मोठा भाग इनामदार जागीरदार वतनदार यांच्या मालकीचा होता

Edit with WPS Office

समारोप

Edit with WPS Office